

БД010200 – Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін Асетова Жаннур Бахытовнаның

«Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің рухани мәдениетін қалыптастырудың педагогикалық шарттары» тақырыбындағы диссертациялық жұмысына

АҢДАТПА

Зерттеудің өзектілігі. Жаһандану үдерісінің күшеюі, әлемдік мәдени трендердің ықпалы, интернет пен цифрлық коммуникациялардың қарқынды дамуы Қазақстан қоғамының әлеуметтік-мәдени дамуына елеулі әсер етуде.

Бұл үдерістер бір жағынан қоғамның ашықтығын арттырып, білім мен мәдени алмасудың мүмкіндіктерін кеңейтсе, екінші жағынан материалдық құндылықтардың басымдыққа ие болуы мен дәстүрлі тәрбие институттарының функционалдық әлсіреуі нәтижесінде рухани-адамгершілік сипаттағы дағдарыстық құбылыстардың күшеюіне алып келуде. Мұндай жағдай жас ұрпақтың құндылық бағдарлары мен рухани дүниетанымының қалыптасуына кері әсерін тигізуде.

Осыған байланысты еліміздің Президенті К.Ж.Тоқаевтың 2022-2024 жылдардағы жолдауларында («Жаңа Қазақстан: жаңару мен жаңғыру жолы», «Әділетті мемлекет. Біртұтас ұлт. Берекелі қоғам», «Әділетті Қазақстан: заң мен тәртіп, экономикалық өсім, қоғамдық оптимизм») қоғамның моральдық құндылықтар жүйесін жаңарту, соның ішінде білім беру жүйесіндегі рухани-адамгершілік бағытты дамыту - терең әлеуметтік-мәдени өзгерістермен шартталған стратегиялық міндет ретінде айқындалды. Бұл өзгерістер білім беру жүйесінің барлық деңгейлеріне, әсіресе болашақ педагог кадрларды даярлау мазмұнына жаңа талаптар қояды.

Қазіргі жағдайда педагог тек білімді қалыптастырып, құзыреттілікті дамытатын маман ғана емес, сонымен қатар жоғары кәсіби жауапкершілікке ие, білім алушының тұлғалық әрі рухани дамуына бағыт-бағдар беретін тұлға болуы тиіс. Бұл талаптар ҚР «Білім туралы» Заңында нормативтік тұрғыдан бекітіліп, ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар негізінде жас ұрпақтың рухани дамуын қамтамасыз етуге бағытталған. Осыған орайда, болашақ педагогтарды даярлау мазмұнын жетілдіруге байланысты міндеттерді шешу педагогика ғылымының өзекті міндеті ретінде айқындалады.

Сонымен қатар, қоғамның жаңару жағдайында саналы, білімді және рухани кемелденген тұлғаны қалыптастыру білім беру жүйесінің негізгі міндеттерінің біріне айналып отыр, бұл мемлекеттік маңызы бар стратегиялық құжаттарда өз көрінісін табады. Соның ішінде, Жоғары білім мен ғылымды дамытудың 2023–2029 жылдарға арналған тұжырымдамасында жоғары білім мазмұнының рухани-адамгершілік компонентін күшейтуге басымдық берілсе, Мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023–2029

жылдарға арналған тұжырымдамасында тәрбиенің мазмұнын ұлттық рухани құндылықтарды сақтау мен дамытуға бағыттаудың өзектілігін айқындайды.

Үнемі өзгеріп отыратын әлеуметтік-мәдени жағдайларда тиімді педагогикалық жүйені жобалау және оны құру кәсіби тұрғыдан даярланған, әлеуметтік белсенді және рухани жауапты мамандарсыз мүмкін емес. Осыған байланысты жоғары оқу орындарында кәсіби қызметті жоғары деңгейде жүзеге асыра алатын мұғалімдерді даярлау стратегиялық басымдық ретінде қарастырылып отыр. Бұл ұстаным жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттары талаптарында мұғалімнің кәсіби құзыреттері қатарында рухани-адамгершілік және әлеуметтік жауапкершілікке негізделген дағдылардың маңыздылығы айқындалады.

Жалпы білім беру мазмұнында да құндылық бағдарлар жетекші орынға ие. Мектепке дейінгі, бастауыш негізгі және жалпы орты білімнің мемлекеттік стандарттарында тәрбие мен білім беру мазмұнын құндылықтық негізде ұйымдастыру талап етіледі. Бұл бастауыш мектеп жағдайында адами капиталды қалыптастыруда бастауыш сынып мұғалімдерінің рухани мәдениетінің рөлін айқындай түседі.

«Педагогикалық әдептің кейбір мәселелері туралы» құжатта мұғалімнің кәсіби мінез-құлқына, рухани-адамгершілік келбеті мен әлеуметтік жауапкершілігіне қойылатын талаптар айқындалған. Сонымен қатар, педагог кадрларды даярлау сапасына қатысты мәселелер ҚР педагогикалық білімді жаңғырту тұжырымдамасында (2022 жылғы 8 желтоқсан) кешенді түрде қарастырылып, мұғалімнің тұлғалық қасиеттерін қалыптастырудың маңыздылығы ерекше атап өтілген.

Бүгінгі таңда мұғалімге қойылатын талаптар тек кәсіби біліктілікпен шектелмей, оның тұлғалық кемелденуі мен рухани тұрақтылығына басымдық беріледі. Бұл талап ҚР «Педагог мәртебесі туралы» Заңында бекітілген мұғалімнің моральдық-адамгершілік үлгі ретіндегі миссиясын айқындайды.

Осыған байланысты жоғары оқу орындарында болашақ мұғалімдерді даярлау жүйесін жаңғырту мәселесі өзекті мәселе болып табылады. ҚР Оқу-ағарту министрінің 2025 жылғы 25 ақпандағы № 31 бұйрығымен бекітілген педагогтің кәсіби стандарттарда болашақ мұғалімнің кәсіби және тұлғалық сапаларына қойылатын талаптар нақтыланған. Тәрбие үдерісінің нәтижелілігі тікелей мұғалімнің кәсіби және тұлғалық сапаларына тәуелді. Осы тұрғыдан алғанда, мектеп тәжірибесіне енгізілген «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы білім алушылардың құндылық бағдарларын қалыптастыруды көздейді. Сондықтан аталған бағдарламаны жүзеге асыратын мұғалімнің рухани мәдениетінің жеткілікті деңгейде қалыптасуы маңызды шарттардың бірі болып табылады.

Жоғарыда аталған нормативті құжаттар мен стратегиялық бастамаларды талдап, саралау болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің рухани мәдениетін қалыптастыру мәселесінің ғылыми-педагогикалық тұрғыдан өзектілігін айқын көрсетеді.

Бастауыш мектеп баланың тұлғасы мен құндылықтық бағдарлары қалыптасатын шешуші кезең болғандықтан, бастауыш сынып мұғалімі оқушының дүниетанымы мен адамгершілік ұстанымдарын қалыптастыратын негізгі әлеуметтік-мәдени субъект ретінде қарастырылады. ҚР қазіргі білім беру саясаты ұстаздың осы миссиясын басшылыққа ала отырып, оның рухани мәдениетінің дамуына ерекше мән береді. Осыған байланысты Президент Жарлықтары мен Жолдаулары, салалық заңдар, мемлекеттік стандарттар, тұжырымдамалар мен бағдарламалар болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің рухани мәдениетін қалыптастыруды болашақ ұрпақтың рухани жаңғыруына бағытталған мемлекеттік маңызы бар стратегиялық міндет ретінде айқындайды.

Осы тұрғыдан алғанда, зерттеу тақырыбының өзектілігі қоғамның ұлттық басымдықтарымен және білім беру жүйесінің тәрбиелік әлеуетін арттыруға бағытталған қазіргі талаптармен өзара тығыз байланыста айқындалады. Аталған бағыттарды болашақ педагогтарды даярлау сапасын арттырудың негізгі факторларының бірі ретінде қарастырамыз.

Бұл контексте болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің рухани мәдениетін қалыптастыру мәселесіне арналған зерттеу тақырыбының өзектілігін теориялық тұрғыдан негіздеу зерттеу логикасына сәйкес оның мақсаты мен міндеттерін айқындауды, теориялық модельді жобалауды, сондай-ақ педагогикалық шарттарды анықтап, оларды жүзеге асыру әдістемесін әзірлеуді талап етеді. Аталған тұжырымдар педагогикалық экспериментті ұйымдастырудың әдіснамалық негізі болып табылады.

Мәселенің ғылыми зерттелу деңгейі.

Зерттеу тақырыбына қатысты отандық және шетелдік ғылыми еңбектерді, сондай-ақ педагогикалық және психологиялық зерттеулерді талдау нәтижелері рухани мәдениет феномені мен болашақ мұғалімдердің кәсіби-тұлғалық рухани даярлығы мәселесінің әртүрлі тарихи кезеңдерде және ғылыми мектептер аясында түрлі теориялық парадигмалар негізінде қарастырылғанын көрсетеді. Бұл мәселенің көпқырлы сипаты оны бір ғана ғылыми тұрғыда түсіндірудің жеткіліксіздігін айқындайды. Сондықтан аталған феноменді философиялық, психологиялық және педагогикалық тұрғылардың өзара байланысында кешенді түрде талдау зерттеудің әдіснамалық негізін нақтылауға мүмкіндік береді.

Рухани мәдениет ұғымының қалыптасуы философиялық ойлардың даму тарихымен тығыз байланысты. Антикалық философия өкілдері Сократтың адамгершілік білім пен өзін-өзі тану идеяларын негіздесе, Платон рухани құндылықтарды тұлғаның ішкі үйлесімділігінің шарты ретінде қарастырып, Аристотель адам бақытын ізгілік пен парасат арқылы жетілдірумен байланыстырған. Шығыс философиясында Конфуций ілімі тұлғаның моральдық және әлеуметтік жауапкершілігін қалыптастыруға бағытталған. Біздің зерттеуіміз үшін бұл тұжырымдар рухани мәдениетті тұлғаның ішкі әлемін, құндылық бағдарлары мен мінез-құлық ұстанымдарын айқындайтын кешенді феномен ретінде түсіндіруге негіз болады.

Классикалық және жаңа заман философиясында рухани мәдениет адам еркіндігі, моральдық заң және мәдени дамудың ішкі логикасы тұрғысынан

зерделенді. Бұл бағытта И.Кант, И.Г.Гердер, Г.В.Ф.Гегель еңбектері рухани мәдениет ұғымын тарихи-мәдени үдерістер контекстінде қарастыруға мүмкіндік берді. Өмір философиясы аясында А.Шопенгауэр, Ф.Ницше, В.Дильтей, Г.Зиммель рухани мәдениетті тұлғаның өмірлік тәжірибесі мен мағыналық бағдарлары арқылы түсіндірсе, тарихи философияда О.Шпенглер, А.Тойнби, Н.Я.Данилевский өркениеттік дамудың айқындаушы факторы ретінде сипаттады.

Рухани мәдениеттің аксиологиялық және әлеуметтік мазмұны алыс және жақын шет ел философтары Н.А.Бердяев, В.С.Соловьев, В.В.Зеньковский, П.Адлер еңбектерінде, сондай-ақ отандық философтар Ж.М.Әбділдин, Ә.Н.Нысанбаев, Д.К.Кішібеков, М.С.Орынбеков, К.С.Әбішев, Ж.Алтаев, Т.Х.Ғабитов, С.Е.Нұрмұратов зерттеулерінде әртүрлі ғылыми позициялар тұрғысынан жүйелі талданған. Аталмыш еңбектерде рухани мәдениет тұлғаның өмірлік мағыналарын, құндылық бағдарларын және әлеуметтік жауапкершілігін айқындайтын күрделі әлеуметтік-мәдени феномен ретінде қарастырылады.

Психологиялық зерттеулерде рухани мәдениет ұғымы тұлғаның ішкі дамуы мен құндылық бағдарларының қалыптасуымен байланысты зерделенген.

Классикалық психология өкілдері Л.С.Выготский, Б.Г.Ананьев, А.Н.Леонтьев, С.Л.Рубинштейн еңбектерінде әлеуметтік мәдени тәжірибені меңгеру үдерісі ретінде қарастырылған.

Қазіргі позитивті психологияның өкілі Калифорния университетінің профессоры R. Emmons руханилықты тұлғаның мағыналық бағыттылығын айқындайтын «рухани интеллект» ретінде қарастырса, К.І. Pargament дағдарыстық жағдайлардағы бейімделу ресурсы ретінде анықтайды.

Отандық психологтар М.М.Мұқанов, Т.Т.Тәжібаев, Қ.Б.Жарықбаев, А.Ә.Алдамұратов, Х.Т.Шериязданова, Ж.Ы.Намазбаева, С.М.Жақыпов еңбектерінде тұлғаның дамуы ұлттық мәдениет пен әлеуметтік тәжірибе арқылы рухани-адамгершілік тұрғыда жетілуі тұрғысынан қарастырылған. Бұл зерттеулер бізге рухани мәдениетті тұлғаның ішкі интеллектуалдық және адамгершілік әлеуеті тұрғысынан пайымдауға мүмкіндік береді.

Педагогика ғылымында бұл мәселе тәрбие үдерісінің мазмұндық әрі аксиологиялық өзегі ретінде қарастырылады. Оның теориялық бастаулары Я.А.Коменский мен К.Д.Ушинскийдің ізгілік қағидаларынан бастау алып, А.С.Макаренко, Б.С.Гершунский, И.П.Подласый, Н.Е.Щуркова еңбектерінде жалғасын тапты.

Мұғалімнің рухани мәдениетін қалыптастыру мен оқушыларды рухани-адамгершілік тәрбиелеуге даярлаудың теориясы мен практикасы А.К.Маркова, Л.И.Романкова, В.Н.Сагатовская, Е.И.Артамонова, Л.П.Илларионова сынды ғалымдардың еңбектерінде қарастырылған. Аталмыш еңбектер мұғалімнің рухани мәдениетін қалыптастырудың маңыздылығын айқындауға негіз болды.

Шығыс және қазақ ойшылдарының мұраларында рухани мәдениет «кемел адам» және «ізгі қоғам» идеялары негізінде қарастырылады. Әл-Фараби, Ж.Баласағұн, К.А.Яссауи, М.Х.Дулати еңбектерінде рухани мәдениет адам тәрбиесінің және қоғамдық үйлесімнің негізі ретінде сипатталса, қазақ

ағартушылары Ы.Алтынсарин, А.Құнанбаев, М.Жұмабаев, Ш.Құдайбердіұлы еңбектерінде ұлттық сана, ар-ождан және тұлғалық жауапкершілік ұғымдарымен байланыста түсіндіріледі.

Халықаралық педагогикалық дискурста бұл мәселе құндылықтарға негізделген білім беру мен тұлғаның моральдық ұстанымдары бағытында қарастырылады.

Қазақстанда адамгершілік тәрбие, рухани-адамгершілік тәрбиенің теориялық негіздері, жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтар, халық шығармашылығы негізінде білім алушыларды рухани-адамгершілікке тәрбиелеу бағытында зерттеу жүргізген ғалымдар С.Қ. Қалиев, С.А. Ұзақбаева, Қ.Б. Жарықбаев, Ә.Қ. Табылдиев, Ш.М. Майғанарова, Э.А.Орынбасарова, Қ. Бөлеев, С. Ғаббасов, Л.А. Байсерке, Қ.Қ. Шалғынбаева, Р.К.Төлеубекова, А.А. Калюжный, К.Ж. Кожахметова, Ұ.М. Әбдіғаппарова, С.К. Абильдина, К.Т.Ыбыраимжанов, Д.Н. Кинитаева, Н.А. Айдналиева, Б.Я. Махамедова, А.Қ. Демеуов, А.И. Ахметова, Г.Б.Оспанова, А.Т. Утебаева, З.Ж. Айджанова, Г.А. Ергалиева, А.С. Елемесова, Г.А. Кайбулдаева, А.Қ.Қаплиева, А.А.Таутенбаева, Р.Ж.Шалтаева, Н.С. Әлқожаева, С.И. Санникова, З.А. Кульшарипова, С.А.Нуржанова, С.А. Садыкова, Д.Қ. Омаров, Г.А. Омарова, С.А. Касенова, М.Ф. Бекбаева және т.б. еңбектерінде тұжырымдалған ой-пікірлер біздің зерттеуіміздің ғылыми теориялық бағдарларын нақтылап, басым бағыттарын анықтауға мүмкіндік берді.

Жүргізілген ғылыми-теориялық талдау нәтижелері болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің рухани мәдениетін қалыптастыру мәселесінің дербес зерттеу нысаны ретінде жеткілікті дәрежеде жүйеленбей, кешенді түрде қарастырылмағанын көрсетті. Зерттеу барысында анықталғандай, аталған үдерістің мазмұны мен құрылымына қатысты бірқатар тұжырымдамалық және әдіснамалық мәселелер толық шешімін таппаған. Бұл өз кезегінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің рухани мәдениетін қалыптастыруды терең әрі жүйелі ғылыми тұрғыдан зерттеу қажеттігін негіздейді. Қазіргі әлеуметтік-мәдени трансформациялар қарқынды жүріп жатқан жағдайда болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің рухани мәдениетін қалыптастыруға деген қажеттілік мемлекеттік деңгейдегі әлеуметтік сұраныстың басым бағыты ретінде айқындалып отыр. Сондықтан болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің рухани мәдениетін қалыптастыруды теориялық-әдіснамалық тұрғыда дәлелдеуге бағытталған бұл зерттеу жұмысы бүгінгі күнде өзекті педагогикалық мәселе болып табылады.

Жүргізілген талдау мен зерттеу мәселесін кешенді зерделеу нәтижесінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің рухани мәдениетін қалыптастырудың қажеттілігі мен жоғары оқу орнының педагогикалық үдерісінде оны қалыптастырудың педагогикалық шарттары мен әдістемесінің болмауы арасында **қарама-қайшылықтар** бар екендігі айқындалды.

Айқындалған қарама-қайшылықтар зерттеу жұмысымыздың мәселесін анықтады, ол заманауи білім беру талаптарына сәйкес болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің рухани мәдениетін қалыптастырудың тиімді әдістері мен

құралдарын іздестіру қажеттілігімен анықталады. Қарама-қайшылықтардан туындаған зерттеу мәселесі тақырыптың «**Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің рухани мәдениетін қалыптастырудың педагогикалық шарттары**» деп таңдалуына негіз болды.

Зерттеу мақсаты: болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің рухани мәдениетін қалыптастырудың педагогикалық шарттарын теориялық тұрғыдан негіздеу және оны жүзеге асыру әдістемесінің тиімділігін жоғары оқу орнының педагогикалық үдерісінде эксперименттік тексеру.

Зерттеу нысаны: жоғары оқу орнының педагогикалық үдерісі.

Зерттеу пәні: болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің рухани мәдениеті.

Зерттеудің ғылыми болжамы: *егер* жоғары оқу орнының педагогикалық үдерісіне біз әзірлеген болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің рухани мәдениетін қалыптастырудың педагогикалық шарттарын жүзеге асыру әдістемесі енгізілсе, *онда* болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің рухани мәдениетінің қалыптасу деңгейі артады, *өйткені* бұл жағдайда осы үдерістің тұтастығы, жүйелілігі қамтамасыз етіледі.

Зерттеудің мақсатын жүзеге асырып, ғылыми болжамды тексеру үшін төмендегі **зерттеу міндеттері** анықталды:

- болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің рухани мәдениетін қалыптастыруды теориялық-әдіснамалық талдау негізінде «рухани мәдениет», «болашақ бастауыш сынып мұғалімінің рухани мәдениеті» ұғымдарының мәнін нақтылау;

- болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің рухани мәдениетін қалыптастырудың педагогикалық шарттарын анықтау және оны ғылыми негіздеу;

- болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің рухани мәдениетін қалыптастырудың теориялық моделін жасау және болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің рухани мәдениетін қалыптасу өлшемдерін, көрсеткіштері мен деңгейлерін анықтау;

- болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің рухани мәдениетін қалыптастырудың педагогикалық шарттарын жүзеге асыру әдістемесін әзірлеу және оның тиімділігін жоғары оқу орнының педагогикалық үдерісінде эксперименттік тексеру.

Зерттеудің жетекші идеясы: болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің рухани мәдениетін қалыптастыру өскелең ұрпақтың рухани дамуын қамтамасыз етудің маңызды алғышарты болып табылады.

Зерттеу жұмысының әдіснамалық және теориялық негіздері:

1. Әдіснамалық негіздері.

Зерттеудің әдіснамалық өзегін тұлға дамуының жалпы диалектикалық теориясы, таным теориясының қағидалары және аксиологиялық көзқарастар жүйесі құрайды. Зерттеудің пәндік-салалық әдіснамасын өзара кіріктірілген төрт тұғыр айқындайды:

– мәдениеттанулық тұғыр – рухани мәдениеттің әлеуметтік-мәдени детерминациясын және оның ұлттық-жаһандық сипатын негіздейді;

– этнопедагогикалық тұғыр – ұлттық тәрбие мұрасын заманауи білім беру мазмұнымен сабақтастыру механизмдерін қамтамасыз етеді;

– тұлғалық-іс-әрекеттік тұғыр – болашақ мұғалімнің рухани дамуын оның субъектілік іс-әрекеті мен рефлексиясы арқылы түсіндіреді;

– аксиологиялық тұғыр – педагогикалық үдерістің бағыттылығын адамгершілік идеалдар мен кәсіби-этикалық нормалар негізінде айқындайды.

2. Теориялық негіздері.

Зерттеудің теориялық базасы келесі ғылыми тұғырлар мен тұжырымдамаларға сүйенеді:

– жүйелік тұғыр (В.Г.Афанасьев, И.В.Блауберг, В.Н.Садовский, Э.Г. Юдин)

– педагогикалық құбылыстарды тұтас жүйе ретінде қарастыруды негіздейді;

– іс-әрекеттік тұғыр (А.Н.Леонтьев, С.Л.Рубинштейн, П.Я.Гальперин) – тұлға дамуын іс-әрекет барысында жүзеге асатын үдеріс ретінде түсіндіреді;

– тұлғалық-бағдарлы тұғыр (И.С.Якиманская, В.В.Сериков, Е.В.Бондаревская) – білім беру үдерісінде тұлғаның субъектілік позициясын басшылыққа алуды негіздейді.

Сонымен қатар, зерттеуде тұлғаға бағдарланған білім беру, тәрбиені ізгілендіру, тұтас педагогикалық үдеріс теориялары, сондай-ақ зерттеу проблемасының мәнін ашатын философиялық және психологиялық-педагогикалық іргелі еңбектер басшылыққа алынды.

Зерттеу көздері: ҚР білім беру жүйесін реттейтін заңнамалық және нормативтік-құқықтық құжаттар; зерттеліп отырған мәселенің табиғаты мен мазмұнын қарастырған отандық және шетелдік философтардың, педагогтер мен психологтардың ғылыми зерттеулері; сондай-ақ оқу-әдістемелік және ғылыми әдебиеттер, ғылыми мақалалар; педагогикалық және зерттеушілік тәжірибе.

Зерттеу әдістері:

- *теориялық* - талдау, салыстыру, жалпылау және жүйелеу әдістері, контент-талдау, модельдеу;

– *эмпирикалық* - психологиялық-педагогикалық әдістер кешені: сауалнама, тестілеу, педагогикалық бақылау, іс-әрекет өнімдерін талдау, педагогикалық эксперимент (анықтау, қалыптастыру, бақылау);

– *математикалық статистика әдістері* - статистикалық көрсеткіштерді сапалық және сандық талдау (Пирсонның корреляция коэффициенті, Кронбах альфа коэффициенті), деректерді визуализациялау әдісі.

Зерттеу кезендері:

Бірінші кезең (2018-2020жж.) – **теориялық-ізденіс кезеңі**. Зерттеу мәселесіне қатысты философиялық, психологиялық-педагогикалық, ғылыми және оқу-әдістемелік әдебиеттерге, сондай-ақ нормативтік-құқықтық құжаттарға теориялық талдау жүргізілді. Диссертациялық зерттеудің негізгі бағыттары айқындалып, ғылыми аппараты құрастырылды, негізгі ұғымдар нақтыланды. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің рухани мәдениетінің қалыптасу өлшемдері мен көрсеткіштері анықталып, негізделді. Айқындаушы эксперимент ұйымдастырылып, оның нәтижелері талданып, жүйеленді.

Екінші кезең (2020-2023жж.) – эксперименттік кезең. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің рухани мәдениетін қалыптастырудың теориялық моделі жасалды, педагогикалық шарттары анықталып, оны жүзеге асыру әдістемесі әзірленді. Ғылыми болжамды тексеру мақсатында қалыптастырушы эксперимент ұйымдастырылып, әдістеме апробациядан өткізілді.

Үшінші кезең (2024-2025жж.) – қорытынды – талдау кезеңі. Педагогикалық эксперименттің барлық кезеңдері жүзеге асырылды, алынған эмпирикалық деректер математикалық-статистикалық өңдеуден өткізіліп, нәтижелері салыстырмалы талдау негізінде жүйеленді. Зерттеу қорытындылары тұжырымдалып, оларды білім беру тәжірибесіне енгізу бойынша ұсыныстар әзірленді. Зерттеу нәтижелері белгіленген талаптарға сәйкес диссертация түрінде рәсімделді.

Зерттеу жұмысының ғылыми жаңалығы мен теориялық маңыздылығы:

– болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің рухани мәдениетін қалыптастыруды теориялық-әдіснамалық талдау негізінде «рухани мәдениет», «болашақ бастауыш сынып мұғалімінің рухани мәдениеті» ұғымдарының мәні нақтыланды;

– болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің рухани мәдениетін қалыптастырудың педагогикалық шарттары айқындалып, ғылыми тұрғыдан негізделді;

– болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің рухани мәдениетін қалыптастырудың теориялық моделі жасалып, оның құрылымдық компоненттері, қалыптасу өлшемдері, көрсеткіштері мен деңгейлері анықталды;

– болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің рухани мәдениетін қалыптастырудың педагогикалық шарттарын жүзеге асырудың әдістемесі әзірленіп, оның тиімділігі жоғары оқу орнының педагогикалық үдерісінде эксперимент арқылы дәлелденді.

Зерттеудің практикалық маңыздылығы:

Зерттеудің практикалық маңыздылығы болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің рухани мәдениетін қалыптастыруға бағытталған педагогикалық шарттарды жүзеге асыру әдістемесінің тиімділігін дәлелдейтін эксперимент нәтижелерімен, сондай-ақ жоғары оқу орнының педагогикалық үдерісіне енгізілген оқу-әдістемелік материалдардың мазмұнымен айқындалады, олардың қатарына:

- болашақ бастауыш сынып мұғалімдеріне арналған «Болашақ бастауыш сынып мұғалімінің рухани мәдениетінің негіздері» элективті курсы (Оқу жұмыс бағдарламасы – SYLLABUS);

- «Бастауыш сынып мұғалімінің рухани мәдениетінің негіздері» элективті курсы бойынша электронды дәрістер курсы, мультимедиялық көрсетілім (қызметтік туындыны пайдалану келісім –шарттары № 709, № 710; электрондық дәрістер мен мультимедиялық презентацияларға арналған авторлық келісім-шарттар № 5170, № 5172, № 5516);

- «Бастауыш сынып мұғалімінің рухани мәдениетінің негіздері» электронды оқу құралы (ЭЕМ-ге арналған бағдарламасының авторлық құқықпен қорғалатын мемлекеттік тізіліміне мәліметтерді енгізу туралы куәлігі № 27164, № 27165);

- «Құндылыққа бағытталған білім берудің теориясы мен әдістемесі» элективті курсы (Оқу жұмыс бағдарламасы - SYLLABUS);

- «Педагогика», «Этнопедагогика» пәндерінің мазмұнына енгізілген қосымшалар (Оқу жұмыс бағдарламасы - SYLLABUS);

- «Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің құндылық бағдарлары: рефлексивті күнделік», компьютерлік бағдарлама ретінде тіркелген (компьютерлік бағдарламаның авторлық құқықпен қорғалатын мемлекеттік тізіліміне мәліметтерді енгізу туралы куәлігі № 66672);

- «Педагогикалық кейстер мен шығармашылық тапсырмалар жинағы», компьютерлік бағдарлама (компьютерлік бағдарламаның авторлық құқықпен қорғалатын мемлекеттік тізіліміне мәліметтерді енгізу туралы куәлігі № 69751);

- «Рухани және ұлттық құндылықтар сарайы» үйірме жұмысының бағдарламасы;

- «Рухани сыр-сандық» рухани-танымдық Instagram-парақша (https://www.instagram.com/ruhani_syr_sandyq).

Зерттеудің негізгі базасы: «Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті» КеАҚ, «І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті» КеАҚ.

Зерттеу нәтижелерінің дәлелділігі мен негізділігі: зерттеу қорытындыларының ғылыми дәйектілігімен, қолданылған теориялық және әдіснамалық қағидалардың талаптарға сәйкестігімен, зерттеудің ғылыми аппаратының логикалық үйлесімділігімен қамтамасыз етілді. Сонымен қатар зерттеу пәні мен міндеттеріне сәйкес ғылыми-педагогикалық әдістердің кешенді қолданылуы, педагогикалық эксперимент барысында алынған деректердің сандық және сапалық тұрғыдан үйлесімді талдануы, сондай-ақ нәтижелердің жоғары оқу орнының педагогикалық үдерісінде апробациядан өтіп, тәжірибеге енгізілуі зерттеу жұмысының негізділігін айқындайды.

Қорғауға ұсынылатын қағидалар:

1-ші қағида. «Мәдениет» және «руханилық» ұғымдарының өзара арақатынасын теориялық-әдіснамалық талдау негізінде *«рухани мәдениет»* тұлғаның дүниетанымдық көзқарастарының, рухани-адамгершілік құндылықтарының және моральдық-этикалық ұстанымдарының жүйелі бірлігін білдіретін, әлеуметтік жауапкершілікке негізделген іс-әрекетте көрініс табатын интегративті сапа ретінде жалпы ғылыми деңгейде нақтыланды.

Кәсіби-қолданбалы деңгейде, яғни болашақ мұғалімдерді кәсіби даярлау контекстінде, *«болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің рухани мәдениеті»* оның рухани құндылықтарын, дүниетанымдық көзқарастарын, кәсіби-этикалық нормалары мен адамгершілік ұстанымдарын біріктіретін, педагогикалық іс-әрекеттің мазмұны мен бағыттылығын айқындайтын кәсіби маңызды тұлғалық сапа ретінде нақтыланды.

2-ші қағида. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің рухани мәдениетін қалыптастырудың педагогикалық шарттары:

- болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің рухани мәдениет мазмұнына тұрақты қызығушылығын қалыптастыруды қамтамасыз ету;

- педагогикалық пәндердің мазмұнына ұлттық және рухани-адамгершілік құндылықтарды кіріктіру арқылы олардың тәрбиелік әлеуетін арттыру;

- болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің рухани мәдениетін саналы ұғыну мен бағалауға негізделген рефлексиялық-шығармашылық іс-әрекетті ұйымдастыру.

3-ші қағида. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің рухани мәдениетін қалыптастырудың мақсаттық, әдіснамалық, мазмұндық, іс-әрекеттік және нәтижелік компоненттерді қамтитын теориялық моделі мен болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің рухани мәдениетінің мотивациялық-құндылық, когнитивтік және іс-әрекеттік-рефлексивті компоненттерінің қалыптасу деңгейлерін айқындауға мүмкіндік беретін өлшемдер жүйесі.

4-ші қағида. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің рухани мәдениетін қалыптастырудың педагогикалық шарттарын жүзеге асыру әдістемесі, онда келесі оқу-әдістемелік материалдар пайдаланылды:

- болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің рухани мәдениетін қалыптастыру үдерісінде ғылыми-теориялық білімдерін жүйелеуге және практикалық дағдыларын дамытуға арналған «Бастауыш сынып мұғалімінің рухани мәдениетінің негіздері» элективті курсы;

- «Бастауыш сынып мұғалімінің рухани мәдениетінің негіздері» элективті курсын әдістемелік сүйемелдеу үшін әзірленген электрондық дәрістер курсы, мультимедиялық презентациялар және электрондық оқу құралы (ЭЕМ-ге арналған бағдарлама);

- болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің тиісті әдістемелік және практикалық-бағдарланған дағдыларын бекітуге арналған «Құндылыққа бағытталған білім берудің теориясы мен әдістемесі» элективті курсы;

- болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін даярлау үдерісіне рухани-адамгершілік, ұлттық және кәсіби-этикалық құндылықтарды интеграциялау мақсатында «Педагогика», «Этнопедагогика» оқу пәндерінің мазмұнына енгізілген қосымшалар;

- құндылық бағдарларын талдау және өз іс-әрекетін бағалау мақсатында әзірленген «Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің құндылық бағдарлары: рефлексивті күнделік» компьютерлік бағдарламасы;

- болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің рефлексиялық-шығармашылық іс-әрекетті ұйымдастыруға арналған «Педагогикалық кейстер мен шығармашылық тапсырмалар жинағы» компьютерлік бағдарламасы;

- рухани және ұлттық құндылықтарды және оларды кәсіби іс-әрекеттегі жеке тәжірибесімен сәйкестендіруге арналған «Рухани және ұлттық құндылықтар сарайы» үйірме жұмысының бағдарламасы;

- болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің рухани мәдениет мазмұнын ұғынуына арналған «Рухани сыр—сандық» рухани-танымдық Instagram парақшасы (контент-жоспар және интерактивті тапсырмалар жинағы);

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің рухани мәдениетін қалыптастырудың педагогикалық шарттарын жүзеге асыру әдістемесінің тиімділігін дәлелдейтін педагогикалық эксперименттің нәтижелері.

Педагогикалық шарттарды жүзеге асыру әдістемесінің кезең-кезеңімен апробациялануы болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің рухани мәдениетінің қалыптасуына ықпал етіп, зерттеудің ғылыми болжамының толық расталуын қамтамасыз етті.

Зертту нәтижелерін сынақтан өткізу мен тәжірибеге еңгізу. Зерттеудің нәтижелері 14 ғылыми мақалада жарық көрді. Оның ішінде:

ҚР ҒЖБМ Ғылым және жоғары білім саласындағы сапаны қамтамасыз ету комитеті ұсынған басылымдарда -5:

- «Торайғыров университетінің хабаршысы», Педагогикалық сериясы (2021,2025);

- «Қазақстанның ғылымы мен өмірі» (2019);

- «Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің хабаршысы» (2019);

- «Ясауи университетінің хабаршысы», Педагогика және оқыту әдістемесі (2025).

Scopus деректер базасына кіретін халықаралық журналдарда -2:

- Journal of Intellectual Disability - Diagnosis and Treatment (Канада, 2020);

- International Journal of Children’s Spirituality (Англия, 2025).

РҒДИ базасында индекстелетін басылымдарда: (Самара, 2018) -1

Халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдарына – 6.

2-ЭЕМ-ге арналған бағдарлама, 2-компьютерлік бағдарлама әзірленіп, шығарылды.

Диссертацияның құрылымы: диссертациялық зерттеу жұмысы кіріспеден, 2 тараудан, қорытындыдан, пайдаланылған әдебиеттер тізімінен, қосымшалардан тұрады. Диссертацияның жалпы көлемі 200 беттен тұрады, 171 дерекөзден тұрады, 28 кесте мен 19 суреттен тұрады.